

Itt azt látjuk, hogy a főszövegben, nem a jegyzetben, mint a fentebb hozott másik idézet, szövegvariánssal találkozunk, amely az eredeti szöveget nem csupán helyesírási, nem csupán stiláris szempontból, hanem lényeges tartalmi szempontból változtatta meg. Ezért ez a kiadás nem tekinthető új kiadásnak, hanem egy újabb szövegváltozatnak. Legalábbis kétséges, hogy a hagiográfus szándéka volt-e, hogy a történeti kutatás által már meghaladott véleményeket újra, változtatás nélkül tegyen közzé. Vecsey József 1970-ben lehetett szubjektív, de ha az új kiadás ilyen mértékben hozzányúlt az eredeti szöveghez, akkor szaktörténészeket is be kellett volna vonni az új szöveg gondozásába, de legalábbis jelezni kellett volna.

A kutatás számára további teendő marad annak tisztázása, hogy összességében hány levelet írt Pehm Jánosné Kovács Borbála, Pehm-Mindszenty József édesanyja, Treffner Évának New Yorkba.¹³ Továbbá az is, hogy a pártállam éber őrei nem őrizték-e meg példányokat belőle, amelyek valamely mai közgyűjteményben (ÁBTL?) netán elérhetőek. Ha pedig valaki össze akarná vetni Vecsey szövegét az 1974-ben megjelent *Emlékirataim*-ével, célszerű, hogy az 1970-ben megjelent első kiadást használja, mert filológiai szempontból ez az új kiadás nem mérvadó.

Somorjai Ádám OSB

FORRÁSOK AZ APOSTOLI SZENTSZÉK ÉS MINDSZENTY BÍBOROS KAPCSOLATÁHOZ

Somorjai Ádám könyveiről

Az utóbbi három évben, 2007 és 2010 között Somorjai Ádám 5+1 könyvet publikált a Szentszék és Mindszenty József kapcsolatáról. Ezek a munkák elsődlegesen forráskiadványok, de elemzéseket is tartalmaznak, vázolva a szerző álláspontját. A kötetek közül 3+1 egy sorozatba illeszkedik.¹ A trilógia első kötete rövidített változatban – a forrásokat eredeti nyelven közlő rész elhagyásával – is megjelent.² A másik két könyv nem a sorozat része, de hasonló elveket követ. Az egyik egy nagyobb, tizenöt kötetesre tervezett forrás-

13 A Magyarországi Mindszenty Alapítvány Levéltárába összesen ötven levél került be, ezekből az újabb szerzők csak válogatást közöltek. Ugyanott nyoma van három olyan levélnek, amelyet Pehm Jánosné unokaöccsének Légrády Józsefnek küldött, szintén az Egyesült Államokba, és amelyből kettőnek tárgya a fiánál tett látogatása, egynek pedig fia szerzői jogi kérdései.

1 *Sancta Sedes Apostolica et Cardinalis Ioseph Mindszenty. Documenta 1956–1975* – Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása 1956–1975. A kötetek: *Sancta Sedes Apostolica et Cardinalis Ioseph Mindszenty. Documenta 1971–1975*. – Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása 1971–1975. Tanulmányok és szövegközlések, Pro manuscripto, Roma, 2007, 278 p.; *Sancta Sedes Apostolica et Cardinalis Ioseph Mindszenty, II. Documenta 1956–1963*. – Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása, II. Tanulmányok és szövegközlések, METEM, Bp., 2009, 264 p.; *Sancta Sedes Apostolica et Cardinalis Ioseph Mindszenty, III/1., Documenta 1963–1966*. – Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása, III/1. Tanulmányok és szövegközlések, METEM, Bp., 2010, 548 p. A harmadik rész két kötetes, ebből a második kötet még megjelenésre vár. (a továbbiakban: *Sancta Sedes et Cardinalis*)

2 *Ami az emlékiratokból kimaradt. VI. Pál és Mindszenty József, 1971–1975*. Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2008, 176 p.

kiadvány-sorozat első darabja.³ A másik Zinner Tiborral közösen készült munka, amely Mindszenty József egész élettörténetét kívánja nyomon követni források segítségével.⁴

Somorjai Ádám bencés szerzetes, hittudományi és történelem-német szakos végzettséggel, aki erkölcszociológiából doktorált. A Vatikáni Államtitkárság munkatársa, a témával már egy évtizede foglalkozik. 1999 és 2007 között Mindszenty bíboros boldoggá avatási eljárásában relátor volt. 2007-től már másik minőségében, mint történész igyekszik árnyalni a Mindszentyről kialakult képet. Somorjai Ádámnak két kiindulópontja volt. Az egyik, hogy új optikát kíván alkalmazni a Szentszék és a bíboros viszonyát vizsgálva, mivel szerinte illendő a Szentszék álláspontját az első helyre tenni, és Mindszentyét a másodikra.⁵ Ez egyben azt is jelentette, hogy az addigi Mindszenty-kép átformálására törekszik. A másik, hogy bár a Vatikáni Titkos Levéltár vonatkozó iratait jelenleg nem lehet kutatni, vannak olyan fontos forráscsoportok, amelyek számos újdonságot tartogathatnak a szakemberek számára.

A szerző a budapesti Mindszenty Archívum anyagából indult ki, első kötetében összevetette az eredeti dokumentumokat a szakirodalom által közltekkel és újakat is publikált. Hamarosan azonban érdeklődése kifejezetten a budapesti amerikai követség anyaga felé fordult. Az anyag nagy részéről Graff Vilmosné évekkel ezelőtt digitális másolatokat készített a Mindszenty Alapítvány számára. A másolatok és azok kinyomtatott változata a Mindszenty Archívumba kerültek. Ezeknek az iratoknak egy részét közölte különböző szempontok szerint csoportosítva Somorjai Ádám következő kötetében. Bevont azonban újabb forrásokat is: az amerikai külügyminisztérium forráskiadvány-sorozatában publikált dokumentumokat,⁶ az amerikai követségek (Martin J. Hillenbrand, Alfred Puhán) és mások (Leslie B. Bain) emlékiratait, valamint Agostino Casaroli személyes levéltári hagyatékából azokat az anyagokat, amelyeket 2008-ban Giovanni Barberini közölt. 2009-ben Somorjai Ádám újabb nagy lépést tett előre, amikor kiutazott az Egyesült Államokba, hogy eredetiben tekintse meg a budapesti amerikai követség iratait az Amerikai Nemzeti Levéltárban, Washingtonban. Ennek eredményeként több ezer digitális felvételt készített a dokumentumokról, és az azokat tartalmazó DVD-ket a Pannonhalmi Bencés Főapátság Levéltárában helyezte el, hogy mindenki számára hozzáférhetővé tegye.

Somorjai Ádám tehát óriási anyagot kutatott és tárt fel. Elkezdte az egész amerikai követségi anyag publikálását, de a tizenöt kötetesre tervezett sorozatból csak az 1971-es év iratait tartalmazó kötet látott napvilágot.⁷ Talán túl nagy volt a vállalkozás, talán nem is érdemes mindent közölni, hiszen a történész fontos feladata a szelekció, főleg ekkora anyag esetében. A szerző többi kötetében már válogatást közöl. Érdeme, hogy táblázatok segítik az áttekintést, különböző szempontok szerint csoportosítja a forrásokat (levélírók, címzet-

3 „His Eminence Files” American Embassy, Budapest. From Embassy Archives, 15 (1971). METEM, Bp., 2008, 368 p.

4 SOMORJAI Ádám – ZINNER Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Bp., 2008, 1389 p.

5 *Sancta Sedes et Cardinalis*, 1. köt. 9. p.

6 Foreign Relations of the United States (a továbbiakban: FRUS) 1946. Vol. VI, Washington, 1969.; FRUS, 1958–1960, Vol. X, Part 1, Washington, 1993.; FRUS, 1961–1963, Vol. XVI, Washington, 1994.; FRUS, 1964–1968, Vol. XVII, Washington, 1996.; FRUS, 1969–1976, Vol. XIX, Washington, 2008.; FRUS, 1955–1957, Vol. XXV, Washington, 1990. Elnöki adminisztrációként külön sorozatokról van szó. A kötetek jelentős része az Interneten is elérhető.

7 ld. 3. jegyzet

tek, események). Az olvasót segíti, hogy közli az iratokban szereplő személyek életrajzi adatait, névmutatót mellékel, valamint bemutatja a kutatás akkori állapotát, felsorolva a levéltári forrásokat és a szakirodalmat. Mindez jól használhatóvá teszi a köteteket.

A szerző trilógiába rendezett kötetei két részből állnak, az elsöben magyarul közöl dokumentumokat elemzésekkel együtt, a másodikban eredeti nyelven hozza az iratokat. Egy munkájában csak az iratok magyar nyelvű összefoglalóját adja, néhány kiemelt dokumentumnak publikálja a fordítását is.⁸ Viszont Zinner Tiborral közös kötetében csak magyar fordításban közli az anyagot.⁹ Tanulmányaiban követett munkamódszere arra utal, hogy a forrásokat helyezi előtérbe, azokat hagyja beszélni, kommentálja kevesebb. Ugyanakkor az elemzésekből kiderül a szerző álláspontja.

Ez az álláspont pedig vitát váltott ki egyházi berkekben és a témával foglalkozó történészek között is. Különböző koncepciók ütköztek egymással, két szinten. Ahogy Várszegi Asztrik pannonhalmi főapát az egyik kötet előszavában megfogalmazta, „emlékezet” és „történelem” hadban állnak egymással. Az emlékezők fel akarják használni a múltat, a történelem kritikát fogalmaz meg. Ugyanakkor „a történelem kritikai öltözkéiben is emlékezet küzd emlékezettel”.¹⁰ Somorjai Ádám „Mindszenty bíboros küzdelmeinek eddig ismeretlen olvasatát” adja,¹¹ és ez ütközik más olvasatokkal. Egyrészt az a kérdés, hogy Mindszenty bíboros szent volt-e. Sokak szerint igen, boldoggá avatása is folyamatban van. Somorjai Ádám ezzel szemben esendő emberként mutatja be a bíborost, aki szerinte inkább nemzeti hős, és éles kritikával illeti magatartását. Emögött húzódik meg a második, véleményünk szerint valódi kérdés, amely nem csak Mindszentyről szól: ez pedig a Vatikán keleti politikájának értékelése. A bíboros kérelhetetlen antikommunista volt, nem tárgyalt a magyarországi diktatórikus rezsimmel, a Szentszék azonban gesztust tett a szocialista Magyarország felé és hajlandó volt kompromisszumokra. Mi volt mindennek az eredménye? Erkölcileg vállalható-e az, hogy a Szentszék megállapodott a magyar kormánnyal a püspöki székek betöltéséről, a viszony normalizálásáról, de közben feláldozta azokat, akik hitükért szenvedtek, és a börtönből szabadult papokat saját püspökeik tiltották el a lelkipásztori szolgálattól? Más oldalról nézve: könnyebbé vált-e a magyar katolikus egyház helyzete, segített-e a hierarchia teljessé tétele? Kompromittálódott-e a magyar egyház az államszocialista diktatúrával való együttműködés miatt? És itt elérkeztünk az ügynökkérdéshez, a jelenkori magyar egyháztörténet kényes és feldolgozatlan problémájához. Hogy a felvetett kérdések aktuálisak és (egyház)politikai dimenziója is van a Vatikán keleti politikája és Mindszenty József szerepe megítélésének, azt világosan mutatja, hogy maga a bíboros prímás, Erdő Péter foglalt állást több vitaponttal kapcsolatban egyik szentbeszédében, kimondatlanul is Somorjai Ádámnak címezve szavait.¹² Van tehát egy kegyes emlékezet, amely Mindszentyt szentnek tartja, vannak egymással élesen szembenálló történészi álláspontok, és végül vannak politikai felhangjai a véleményeknek. Mindez rendkívül bonyolulttá és kényessé teszi a kérdést. Természetes dolog, hogy most törnek felszínre az elfojtott problémák, amelyekről 1989 előtt nem lehetett szabadon beszélni. Ugyanakkor a viták szereplőinek óhatatlanul – életkorukból fakadóan – személyes érin-

---

8 uo.

9 ld. 4. jegyzet

10 *Sancta Sedes et Cardinalis*, 2. köt. 10. p.

11 Uo. 3/1. köt. 10. p.

12 Közli: *Magyar Szemle. Új folyam.* 18 (2009), 5–6. sz., 7–14. p.

tettségük van, hiszen a közelmúltról van szó. Somorjai Ádám ezt tudja, és meg is fogalmazza: „Ez a téma fiatal történészekre vár, akiknek még nincsenek stigmái, legalábbis nem a pártállami múltból. Ők más szemmel fogják olvasni a forrásokat, és reméljük, odafigyelnek a szemtanúk vallomásaira is.”¹³

Somorjai Ádám munkája tehát nem befejezett, hanem valaminek a kezdete, ahogy Várszegi Asztrik megfogalmazta: „A Bíboros belső és külső fórumokon vívott küzdelme lépésről lépésre tárul fel előttünk a közölt levelezés tükrében, tovább tisztítva a majd meg-rajzolandó teljesebb képet.”¹⁴ A szerző azért készítette köteteit, publikált több száz oldalnyi forrást, hogy azokat használják. „Legnagyobb örömömre az szolgál majd, ha sokan fogják kritizálni ezt a szerény munkát (...) Még nagyobb örömömre fog szolgálni, ha belátható időn belül ez a munka meghaladottá válik, ha szakképzett fiatal történészek állnak neki a folytatásnak” – írja Somorjai Ádám. Úgy legyen!

Csíky Balázs

---

¹³ *Sancta Sedes et Cardinalis*, 3/1. köt. 13. p.

¹⁴ Uo. 10. p.